

DISTORSIUNI ȘI VIOLENTĂ ÎN SPATIUL POLITIC AL SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI ÎN TRANZIȚIE

Les distorsions dans l'espace politique de la société roumaine en transition et surtout le cycle de la violence pendant cette période sont expliqués à travers certains modèles théoriques, tels que: les théories de l'anomie, de la frustration et des conflits sociaux; celles de la massification et de l'atomisation sociale dans les conditions du système totalitaire; la théorie de la „société civile”; la logique des minorités actives,; les théories de la manipulation des foules. La configuration de l'espace politique, l'émergence de nouvelles identités et des acteurs sociaux ont pris des formes „anormales” qui favorisent la manipulation et la violence. Les principales distorsions dans l'espace politique sont représentées par: a. la prédominance des „mobilisations” et des „actions sociales” du type contestataire-violent; b. les difficultés de réaliser de véritables „mouvements sociaux”; c. la faiblesse de partis politiques capables à imprimer une structure et une fonctionnalité démocratique à l'espace politique; d. la puissante politisation des syndicats et leur excessive implications dans la dispute politique; e. le déplacement de la lutte politique vers des régions opaques en revêtant des formes dominées par la violence de la rue.

Une société très segmentée, morcelée par de puissants conflits sociaux, en proie aux convulsions provoquées par les coûts sociaux de la réforme, plongée dans un état émotionnel d'incertitude et de désespoir, conséquences surtout de la dissolution de la société civile pendant l'époque communiste — un terrain propice à la manipulation et à la violence organisée.

La pacification et la démocratisation de la société sont indissolublement liées au processus de passage de la „mobilisation” et des „actions sociales” aux „mouvements sociaux” et à la formation d'un système de partis politiques bien équilibré — en tant qu'expressions de la restauration de la société civile et aussi comme instruments de la démocratie pluraliste.

În condițiile instalării în România a unei stări de *anomie generalizată*, ale urmărilor derivind din *masificarea și atomizarea societății* sub regimul totalitar, ale rupturii violente din decembrie 1989 care a însemnat nu numai înlăturarea instituțiilor centrale ale dictaturii ei și des-

trămarea statului ca instituție centrală a sistemului de control social, structurarea spațiului politic întimpină mari dificultăți și este marcată de distorsiuni care își vor pune amprenta asupra întregii perioade de tranziție. Violența pare a fi distorsiunea manifestă dominantă a cîmpului socio-politic.

Teoriile *frustrării* și ale *conflictelor sociale*, paradigma „*minorităților active*”, ca și teoriile *manipulării* și ale *mulțimilor* (comportamentul de mulțime) oferă un cadru explicativ pentru înțelegerea ciclului violenței care a însoțit perioada post-totalitară în România. Analizele asupra *masificării* și *atomizării sociale* în condițiile sistemului totalitar, cu consecința lor cea mai gravă—distrugerea societății civile—constituie, de asemenea, un cadru teoretico-explicativ pertinent.

Înlăturarea dictaturii va fi urmată, la scurt timp după momentul idilie al exprimării unui *consens național* (generat tocmai de înlăturarea dictaturii ceaușiste), de o *criză de tip anomic*: fără un sistem de control social și fără societate civilă — distrusă în întregul ei țesut de comunism — emergența unui nou cadru valoric-normativ și a instituțiilor democratice se dovedește un proces extrem de dificil și distorsionat. Criza anomică se adincește continuu o dată cu degradarea situației economice a țării. Aceasta cu atât mai mult cu cât are loc un proces de accentuare puternică a segmentării societății, a conflictelor sociale și o intensificare continuă a luptei pentru controlul puterii și al schimbării sociale.

Reprezentanții grupurilor sociale care au fost, timp de peste 40 de ani, principalele victime individuale și colective ale organizării comuniste a societății și ale represiunii totalitare resimt ca o profundă frustrare preluarea de către Frontul Salvării Naționale a controlului puterii și perspectiva unei tranziții de genul perestroikăi. O frustrare care va alimenta fatalmente confruntările sociale și politice, pe fondul unor scindări sociale extrem de profunde între două tendințe: cea a „reformării” comunismului și cea a dislocării radicale a structurilor comuniste.

Reconstituirea *identităților și actorilor sociali ai unei reale schimbări istorice* — după îndelungata perioadă de sugrumare a societății civile — este un proces extrem de anevoios.

Cristalizarea noilor actori sociali întimpină dificultăți extrem de mari. Aceasta face ca spațiul social-politic să capete mai curînd o configurație anormală, în raport cu exigențele instituirii statului de drept ca pilon al democrației pluraliste. Se produce o mișcare haotică în spațiul politic: o puzderie de partide politice (peste 200 la un moment dat) invadează aproape subit viața publică. În ciuda numărului lor mare, acestea nu reușese să imprime cîmpului socio-politic o structurare capabilă să absoarbă fie și la un nivel minim evoluția mișcărilor politice și segmentările sociale. Scena politică nu este acoperită decît parțial și extrem de neadecvat de *partidele politice*, ca principale instituții ale formării unui sistem politic democratic. *Frontul Salvării Naționale* apare ca o „mișcare” și transformarea sa în partid rămîne un act mai mult nominal instituțional pentru a-și legitima participarea la alegerile din mai 1990. Frontul nu ajunge la o audiență social-politică structurată: ambiguitățile constituirii sale ca „mișcare” socială și apoi ale transformării în partid îl vor însoți în întreaga sa existență. Paradoxal, după reușita spectaculoasă în alegerile din mai 1990, Frontul intră, ca actor politic,

într-un declin tot mai vizibil: acțiunea minerilor din septembrie 1991 și lipsa unei reacții sociale semnificative arată că Frontul nu mai reușește să mobilizeze sprijinul popular în favoarea puterii. *Partidele istorice*, la rîndul lor, nu reușesc să se reinrădăcineze în viața socială a țării, să recupereze „societatea profundă” destrămată de comunism. Rezultatele alegerilor din mai 1990 și ale sondajelor anterioare și posterioare relevă o relativ restrînsă audiență de masă a acestor partide. Înmulțirea micilor partide aduce mai curînd confuzie și derută în cîmpul politic.

Tranziția de la totalitarismul comunist la o organizare democratică este indisolubil legată de restituirea *identităților politice, etnice, culturale, religioase* proprii unei societăți pluraliste. În ansamblul acestor identități un loc central revine partidelor politice. Dar, în absența (într-o situație de tensiuni și convulsii sociale) unor *partide politice* cu o audiență solid structurată, care să exprime adecvat voința politică a diferitelor grupuri sociale, lupta politică este marcată tot mai mult de adîncirea opozițiilor și desfășurarea ei în zonele ne transparente ale luptei pentru putere, cu corolarul inevitabil — manipularea grupurilor sociale prin atragerea în mișcările de stradă. Ea se concentrează în confruntările dintre *structurile „ascunse”* și tenace ale vechiului regim recurgînd la forme manipulatorii de mobilizare politică și *opoziție*, care, fără o implantare solidă în structurile sociale, se vede constrînsă la mobilizări de tipul contestărilor de stradă. Scena principală a luptei politice, atît înainte cît și după alegerile din mai 1990, devine strada, avînd ca simbol Piața Universității din București. Partidele politice nu reușesc să-și asume și să exercite în mod cuprinzător instrumentele clasice ale luptei politice democratice. Or, sistemele politice moderne cad în periculoase disfuncționalități în absența unor veritabile partide politice democratice: reinstaurarea și reinvătarea democrației se bizuie pe acțiunea acestor actori sociali chemați să joace rolul unor adevărați stîlpi de rezistență ai unui edificiu politic democratic. Altfel, mișcarea politică se cufundă în haos și confuzie.

Prelungirea structurilor vechiului regim — îndeosebi la nivel intermediar și local — persistența și rezistența ocultă a acestora împinge nemulțumirea și lupta opoziției — în absența unor partide solide ale acesteia — spre acțiuni preponderent contestatate, al căror cîmp de desfășurare vor fi strada, piața, cu comportamentul specific mulțimilor.

Dificila emergență și organizarea mai mult decît firavă a partidelor politice, incapacitatea acestora de a absorbi în formele luptei democratice confruntarea socială vor conduce la o serie de fenomene specifice. În primul rînd, este vorba de explozia „*minorităților active*”, nestructurate mult timp în partide politice și care, în virtutea specificului lor, vor împinge lupta politică în zona manifestărilor de stradă, în care nucleele respective au șansa de a obține o mobilizare semnificativă a forțelor politice innoitoare. Emergența actorilor sociali ai schimbărilor radicale sub forma „*minorităților active*” este un fenomen dintre cele mai relevante ale tranziției social-politice în societatea românească: infruntînd grupurile sociale care dețin controlul structurilor de putere și al desfășurării tranziției, ele trebuie să trezească grupuri sociale relativ inerte și atunci se orientează, firește, spre cadrele social-politice ale mobilizărilor de tipul mulțimilor.

După cum se știe, logica minorităților active presupune conjugarea acțiunii unui (unor) lider (lideri) îndrăzneți și vizionari, a unor grupuri marginalizate și a unor colectivități în revoltă în jurul unor mari idei înnoitoare. Pe această cale s-au realizat unele dintre cele mai mari transformări istorice. Cum arată un psiholog social preocupat de acest fenomen, minoritățile active caută să împingă pînă la limita extremă conflictele cu majoritatea și suferințele îndurate de purtătorii idealurilor sublime ale unei schimbări istorice: aceasta pentru a înfrînge rezistențele afective ale oamenilor și pentru a-i mobiliza în jurul acestor idealuri. Într-un fel, acțiunea unor grupuri de intelectuali radicali animați de idealul distrugerii din temelie a structurilor comunismului și al formării în România a unei mari democrații poate fi asimilată cu ceea ce se numește logica minorităților active în producerea schimbării istorice.

Partidele politice însele, în aceste condiții, vor apela și ele preponderent la mișcările de stradă, implicîndu-se uneori direct în astfel de manifestări și contribuind, direct sau indirect, la alungarea tot mai accentuată a luptei politice spre manifestările violenței stradale. Structurile vechiului regim (administrative, economice, mentale) opun o rezistență organizată sau difuză — cel mai adesea disimulată —, apelează prin manipulare, la rezistența străzii, ceea ce are ca efect mobilizarea opoziției prin mișcări de dislocare bazate pe forța străzii.

Deci, un prim factor al acestei situații caracterizate prin instabilitate și confruntări violente — ținînd, pe de o parte, de rezistența reziduurilor structurilor comuniste și de inerția populației socializate prin mijloacele comunismului totalitar — este dat de dificultățile cristalizării *identităților politice sub forma unor partide puternice*, ca premise indispensabile pentru recuperarea prin mijloace strict democratice a elivelor politice, pentru desfășurarea normală a luptei politice și crearea instituțiilor statului de drept. Ca un proces compensatoriu am asistat la constituirea și afirmarea unor grupări de tipul „minorităților active”, formate din intelectuali radicali — exprimînd voința unor grupuri importante frustrate de meandrele tranziției post-totalitare, și care simbolizează conștiința luptei pînă la rădăcini împotriva comunismului și pentru accelerarea schimbării istorice. Ele nu pot disloca bastioanele redutabile încă ale unor structuri vechi, regrupate în jurul puterii sau paralele cu aceasta, decît prin mobilizarea unor mișcări sociale de protest în lupta desfășurată în spațiul public al străzii.

Un al doilea element specific — derivînd din precaritatea structurării partidelor politice și a incapacității lor de a stăpîni mijloacele luptei politice — îl constituie angajarea intensă a *sindicatelor* în acțiunea politică, mobilizarea unor *grupuri sociale* (minerii și alte grupuri muncitorești, studenții) și în genere procesul de politicizare a sindicatelor. Multiplicarea sindicatelor și intrarea lor masivă în scena politică, proliferarea grevelor generale și acțiunilor politice ale sindicatelor (ex. demiterea guvernului Roman în urma acțiunii Ligii sindicatelor miniere din Valea Jiului) vor imprima, de asemenea, anumite particularități vieții sociale și politice care îndepărtează scena politică românească de atribuțiile contextului dominat prin existența statului de drept. Sindicatele vor reuși în mai mare măsură să cuprindă și să exprime protestul social-politic al mulțimilor, cu consecințele care derivă din faptul că acțiunea

lor va fi bazată pe confuzia dintre interesele și revendicările economico-profesionale și cele politice, ca tehnică de mobilizare. Agravarea crizei economice în anul 1991 va favoriza transformarea unor sindicate în actori politici.

Legitimitatea instituțiilor politice ale democrației reprezentative (președinția, parlamentul, guvernul) este astfel supusă unei contestări permanente și masive prin acțiunea sindicatelor și a altor actori sociali.

Care sînt consecințele emergenței distorsionate a actorilor politici în perioada de tranziție?

1. În primul rînd, fragilitatea noilor instituții democratice reprezentative (parlament, președinție, guvern), a căror legitimitate este contestată sistematic și a căror existență este amenințată serios în mod aproape continuu prin acțiuni de stradă și prin intervenție violentă. Ele întâmpină tot mai mari dificultăți în a controla scena vieții publice, în a gestiona o situație de criză și a asigura în țară un climat de ordine și liniște publică, chiar de a menține un echilibru minim între diferite segmente sociale.

Disproporția dintre *majoritatea* guvernamentală (F.S.N.) și *opoziția* parlamentară, așa cum a rezultat din alegerile din 20 mai 1990, a lăsat puține șanse opoziției de a-și afirma programele și interesele și mai ales de a avea un impact real asupra guvernării. În aceste condiții, grupurile sociale reprezentate de opoziție sînt tot mai nemulțumite de raportul de forțe din cadrul parlamentului, de șansele foarte reduse de a influența guvernarea prin instituțiile reprezentative, care sînt supuse în consecință, unei serioase contestări. Cum am arătat, se multiplică și se consolidează agenții social-politice de tipul „minorităților active” care inevitabil se asociază contestării și protestelor de stradă, toate acestea comportînd riscurile alunecării în violență. Este semnificativ că o serie de partide s-au constituit prin transformarea unor „mișcări sociale” în partide politice (cazul F.S.N., Alianței civice, P.U.N.R. România Mare). În sine, tendința este pozitivă, semnificînd un proces mai clar de structurare democratică a cîmpului politic. Structurarea democratică a cîmpului social-politic presupune, deci, depășirea momentelor și a situațiilor dominate de acțiunile de tipul contestărilor violente, la constituirea unor veritabile „mișcări sociale” și la cristalizarea unor soli de partide politice, ca actori sociali ai schimbării istorice. Pe această cale se poate asigura un echilibru democratic al stabilității, luptei și schimbării sociale.

2. O stare perpetuă de convulsii sociale manifestate public prin mutarea scenei luptei politice în stradă cu inerentele manifestări de violență și anarhie proprii situațiilor în care „mulțimile” irump în scena publică. Cum arăta G. Le Bon, sugestia și contagiunea duc la disoluția conștiinței într-o unitate fizică și mentală particulară — masa anonimă, care devine „materia colectivă” a acțiunii sociale și care este inevitabil impulsivă și predispusă la reacții excesive și extremiste. Este și terenul propice pentru *strategiile persuasive de masă*, întemeiate pe ideile iraționalității mulțimilor. Mulțimile sînt nu numai inconstante și înclinate spre extremisme, ci și credule. Ele trăiesc într-un imaginar al iluziilor, într-un fel de „sommn hipnotic” și atunci li se poate promite orice, de unde

și concluzia „dacă o mulțime cere luna trebuie să i-o promitem”. Asocierea mulțimii și a dezordinii devine un principiu de influențare pe care îl aplică, în mod disimulat, cele mai diferite forțe sociale și politice.

Cu toate prejudecățile implicate în teoria lui G. Le Bon, ea conține nuclee de adevăr științific: în atmosfera exaltată a mulțimii scepticii încep să creadă în ideile și revendicările lansate, indecizii se hotărăsc, moderații devin extremiști. Pe fondul unei emotivități încinse (proprie situației de tranziție din România) este suficient ca anumiți lideri să lanseze idei și sloganuri pentru ca prin contagiune procesul coagulării mulțimilor să fie împlinit. Crearea de „poli-simboluri” pentru mobilizări de tipul mulțimilor (de exemplu Piața Universității) constituie o tehnică eficientă de influențare. Să ne reamintim de Bastilia în Revoluția Franceză sau de Palatul de iarnă din Petersburg în revoluția rusă.

Grăuntele de adevăr științific din psihologia mulțimilor a lui Le Bon (relevă Serge Moscovici) constă în faptul că polarizarea mulțimilor răspunde unei nevoi umane — nevoia de *certitudine* și de *identificare* a oamenilor. În fluiditatea și stările confuze ale perioadei de tranziție realizarea nevoii de identificare întâmpină cele mai mari dificultăți, aceasta fiind mai curînd o perioadă a îndoielilor și a incertitudinilor. Astfel, grupuri întregi sînt expuse cu totul tehnicilor persuasiunii de masă, manipulărilor de tot felul, persuasiunilor clandestine, din a căror „tehnologie” nu lipsește crearea de mituri și în genere exploatarea inconștientului, a instinctelor și a iluziilor.

3. A treia consecință este, cum am menționat, *politizarea puternică a sindicatelor*, încît se poate aprecia că acestea au devenit, la un moment dat, principalele forțe politice din țară, conducătorii lor ajungînd să dețină statutul unor lideri politici dintre cei mai populari. Partidele politice — de la cel majoritar la cele ale opoziției — avînd o slabă cuprindere socială nemijlocită (anchetele noastre au relevat o explicație a acestui fapt și în repulsia oamenilor față de înregimentarea politică în partide, consecință a epocii „partidului unic”) sînt preocupate de atragerea sindicatelor și de mobilizarea acestora în mișcarea politică.

Dat fiind faptul că de la mișcarea grevistă la protestul și contestarea politică nu este decît un pas — ușor de trecut în condiții de acută criză economică, politică și socială — asistăm la o multiplicare și adîncire a mișcărilor de stradă organizate „de” sau „prin” sindicate și grupuri sociale, ca cel al minerilor, la început, în favoarea puterii, apoi și împotriva acesteia. În 1991, revendicările sindicale (CFR-iști, mineri, medici etc.) conțin pachete compacte de revendicări contestatar-politice (demiterea guvernului, demiterea președintelui țării, dizolvarea parlamentului etc.) Practic, lunar, în cursul anului 1991 au avut loc tentative sau au fost lansate „greve generale” avînd și obiective explicit politice.

În perioada de criză și de anomie care s-a instalat și care a fost agravată în contextul ambiguităților reformei economice și al degradării serioase a situației economico-sociale a populației, instituțiile statului de drept sînt expuse nu numai erodării, ci mereu amenințate chiar în existența lor. Pe acest fond se întrezăresc tendințe care conțin pericole dintre cele mai grave: **a.** al colapsului economic și al haosului social; **b.** al extremismelor de stînga și de dreapta, alimentate de demagogii

populiste și naționaliste. Societatea este expusă celor mai nocive forme de *manipulare* politică. O societate aflată într-o stare permanentă de surescitare emoțională, de neîncredere și de disoluție (acestea sînt urmările grave ale totalitarismului) constituie terenul cel mai propice pentru manipulări politice de tot felul.

Mass-media — de la televiziune la ziare și alte publicații, ajunse exploziv la peste 2000 titluri — transformă libertatea informației și comunicării într-un instrument de manipulare; opiniile, zvonurile, calomniile, invențiile cele mai absurde înneacă informația într-o ceață atît de densă încît cetățeanul este dezorientat și derutat: faptele își pierd conturul, reperele dispar, iar rezultatul, paradoxal, este o pierdere aproape totală a vizibilității și transparenței în viața publică. Este terenul pe care acționează intens, perfid și distrugător, grupuri reprezentînd vechile structuri sociale și politice, precum și alte forțe sociale și politice. O anchetă realizată în august 1991 de Institutul de sociologie al Academiei în medii sociale industriale a relevat de altfel starea de indecizie și confuzie politică în care se află această componentă importantă a electoratului din România: indecizii (31,7%), proporția celor care nu acordă încredere nici unui partid politic (28,7%) și a celor fără răspuns la întrebarea privind opțiunea votării totalizează o largă majoritate deconcertată și dezorientată reprezentînd 71,1% din eșantion.

Tranziția și reforma s-au transformat astfel în criză generală și anomie, care complică formarea și consolidarea instituțiilor statului de drept, a democrației, provocînd practic reculul procesului de modernizare economico-socială și de constituire a societății civile, ca mediu social indispensabil pentru triumful democrației și al economiei de piață. O societate puternic segmentată, măcinată de adîncirea conflictelor sociale, zdruncinată de costurile sociale și inadecvările reformei economice, ajunsă într-o stare emoțională de disperare își reface cu greu echilibrul.

Cu ce trebuie început?

După mine, trebuie reluat firul „revoluției” din decembrie 1989, al cărei curs a fost distorsionat treptat prin recuperarea controlului schimbării istorice de către o parte, desigur importantă, a spectrului social-politic, și anume cea care descindea din structurile vechii societăți și prin îndepărtarea din cîmpul guvernării a grupurilor sociale radicale, cele mai interesate în ruperea profundă și totală cu vechiul regim. De aici a urmat o ruptură tot mai profundă în societate și în viața publică. De aceea consider că trebuie revenit la momentul elementelor de consens din decembrie 1989 și la o formulă de structurare a puterii care să atenueze scindarea profund conflictuală a societății noastre și care să favorizeze legitimarea instituțiilor statului de drept. Progresul în materie de democrație politică — partide solid structurate și implantate social, dispute democratice, pluralism și consens, etc. constituie premisa hotărîtoare pentru pacificarea vieții sociale și succesul reformei.

Pe plan intern nu pot fi obținute ameliorări, fie și treptate, decît prin formarea unui guvern de uniune națională, care să aducă un minim de elemente pentru consensul social-politic național, și să refacă treptat credibilitatea instituțiilor statului de drept, ceea ce presupune consolidarea principalelor partide politice și readucerea la funcționalitatea lor originară a altor organizații, inclusiv a sindicatelor.

În plan extern, este indispensabilă o infuzie de capital străin pentru susținerea reformei și instalarea, cu costuri sociale acceptabile, a economiei de piață. Altfel, eșecul tranziției este inevitabil, iar consecințele social-politice imprevizibile și probabil incalculabile.

Prof. dr. IOAN DRĂGAN